

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
Боряк Оксани Володимирівни
«Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово
відсталих дітей молодшого шкільного віку»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка

Серед основних напрямів реформування системи освіти України визначено інклюзивне навчання дітей з особливими освітніми потребами, що має забезпечуватися створенням особливих умов (змістом, формами, методами, засобами) навчання. З метою забезпечення реалізації права кожної дитини на якісну освіту відбувається пошук перспективних шляхів вирішення окресленої проблеми, що висвітлюють сучасні наукові дослідження, спрямовані на формування компетентностей, необхідних для подальшої успішної соціалізації особистості з порушеннями психофізичного розвитку з урахуванням реальних можливостей, збереження її здоров'я, розвиток здібностей дитини, рухових, сенсорних, регуляторно-мотиваційних функцій, мовленнєвої діяльності. Саме тому дисертаційне дослідження «Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку» Боряк Оксани Володимирівни є актуальним та перспективним.

Боряк Оксана Володимирівна комплексно дослідила проблему порушень мовленнєвої діяльності, зумовлених розумовою відсталістю легкого та помірного ступенів тяжкості.

У цьому аспекті мета роботи сформульована адекватно й полягає в науковому обґрунтуванні та емпіричному дослідженні теоретико-методичних зasad, розробці й експериментальній перевірці комплексної диференційованої системи діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості. Згідно з метою сформульовано шість завдань дослідження.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до тематичного плану наукової лабораторії корекційно-реабілітаційних технологій кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Методологія та управління корекційно-реабілітаційною діяльністю» (номер державної реєстрації – 0116U000895). Тема дисертації затверджена вченого радою Сумського державного

педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 13 від 22 червня 2015 р.) й узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 29 вересня 2015 р.).

Здобувач Боряк Оксана Володимирівна комплексно підійшла до вирішення окресленої проблеми з використанням *теоретичних* методів (аналіз, систематизація, порівняння й узагальнення наукових даних у галузі медицини, логопедії, психокорекційної педагогіки, загальної та спеціальної психології, психолінгвістики та нейропсихології з проблеми наукового пошуку з метою визначення стану розробленості та перспективних напрямів її вирішення; аналіз навчальних програм та методичного забезпечення з метою визначення актуального стану, обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження, розробки комплексної диференційованої системи діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності обраної категорії дітей), *емпіричних* методів дослідження (клінічний аналіз (ретроспективне вивчення історій хвороб та анамнестичних даних), психолого-педагогічний аналіз (опрацювання карток логопедичного та психолого-педагогічного обстеження, педагогічної документації, спостереження) з метою виявлення особливостей перебігу мовленнєвого розвитку молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості; бесіда, анкетування, опитування вчителів-логопедів, психологів, дефектологів із метою визначення стану особистісної та професійної готовності до роботи з формування та корекції мовленнєвої 5 діяльності обраної категорії дітей; учителів початкових класів з метою виявлення рівня готовності до здійснення міжпредметних зв'язків у навчально-корекційному процесі, рівня професійної компетентності; констатувальний та формувальний експерименти для визначення механізмів і структури мовленнєвого дизонтогенезу, специфіки розвитку структурних компонентів мовленнєвої діяльності в аспекті функціональної системи мови й мовлення; обґрунтування та визначення ступенів системного недорозвитку мовлення, зумовленого інтелектуальними порушеннями, та перевірки ефективності механізмів реалізації комплексної диференційованої системи формування й корекції мовленнєвої діяльності обраної категорії дітей) та *методів обробки даних* (методи математичної статистики із застосуванням – однорідності Пірсона та F-критерію Фішера з метою визначення коректності використання диференційовано-діагностичної методики, оцінки динаміки формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості, достовірності отриманих даних в

експериментальних і контрольних групах на формувальному етапі дослідження її ефективності навчально-експериментальної системи).

Новизна дослідження та теоретична значущість одержаних результатів полягає в тому, що автором вперше комплексно досліджено проблему порушень мовленнєвої діяльності, зумовлених розумовою відсталістю легкого та помірного ступенів тяжкості на всіх її рівнях, за всіма показниками, що має суттєве значення для розв'язання фундаментальних педагогічних проблем як спеціальної, так і інклузивної освіти; охарактеризовано зміст та критерії диференційованого оцінювання мовленнєвої діяльності при легкому та помірному ступенях розумової відсталості, виділено та схарактеризовано її складові компоненти як у логопедичному, так і психолінгво-педагогічному напрямах; розроблено, обґрунтовано та апробовано діагностико-диференційовану модель медико-логопедичного вивчення актуального стану мовленнєвої діяльності обраної категорії дітей; виявлено особливості функціональної системи мови й мовлення скрізь призму інтелектуального компоненту мовленнєвої діяльності, здійснено диференціацію рівнів розвитку її підсистем з урахуванням ступенів розумової відсталості; охарактеризовано рівні розвитку мовлення при системному недорозвитку мовлення, зумовленого інтелектуальними порушеннями; визначено напрями підвищення кваліфікаційного рівня фахівців до роботи з діагностики, формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення результатів, одержаних автором дисертації полягає в удосконаленні процесу диференційованої діагностики мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості; розробці й обґрунтуванні показників порушень мовленнєвої діяльності обраної категорії дітей; розробці комплексної диференційованої системи формування та корекції мовленнєвої діяльності молодших школярів із легким і помірним ступенями розумової відсталості, що впроваджена в роботу спеціальних закладів загальної середньої освіти України у вигляді: педагогічної технології, алгоритму її впровадження, Програми з розвитку мовлення дітей із легким і помірним ступенями розумової відсталості, організаційно-методичних рекомендацій щодо міждисциплінарного супроводу молодших школярів з інтелектуальними порушеннями в умовах сучасного освітнього простору, призначених для вчителів-логопедів, дефектологів та інших фахівців, які проводять роботу з розвитку мовлення обраної категорії дітей, батьків; програмно-методичного забезпечення підготовки студентів до відповідної професійно-педагогічної діяльності.

На схвальну оцінку, на наш погляд, заслуговує спроба автора впровадити результати дослідження на регіональному та міжрегіональному рівнях, зокрема в навчально-виховний процес наступних закладів: КЗ Спеціальний навчально-виховний комплекс І–ІІ ступенів № 2 Харківської обласної ради (довідка № 98 від 27.05.2016 р.), Миколаївська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 7 Донецької обласної ради (довідка № 130 від 11.05.2018 р.), Херсонська спеціальна загальноосвітня школа № 1 (довідка № 01-25/57 від 14.05.2018 р.), КЗ Сумської обласної ради – Улянівська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Білопільського району (довідка № 234 від 16.05.2018 р.), КУ Сумська спеціальна загальноосвітня школа І–ІІ ступенів (довідка № 138 від 25.05.2018 р.), КЗ Львівської обласної ради «Навчально-реабілітаційний центр І–ІІ ступенів» Святого Миколая (довідка № 98 від 22.05.2018 р.), Прилуцька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат І–ІІ ступенів (довідка № 128 від 24.05.2018 р.), КЗ Сумської обласної ради Глинська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Роменського району (довідка № 159 від 04.06.2018 р.), Новопразька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат (довідка № 321 від 14.06.2018 р.), Одеська спеціальна школа № 75 І–ІІ ступенів Одеської області 8 (довідка № 299 від 25.06.2018 р.), КЗ Одеська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат № 34 І–ІІ ступенів (довідка № 156 від 26.06.2018 р.).

Ступінь обґрунтованості та достовірність положень. Основні положення дисертаційної роботи обґрунтовані фактичними даними, які одержані у процесі проведеного психолого-педагогічного експерименту з використанням сучасних методів дослідження.

Викладені в дисертації положення сформульовані у висновках (7 пунктів), які витікають із отриманих результатів.

Повнота викладу матеріалів в опублікованих працях. Основні наукові положення й результати дослідження опубліковано в 50 працях (47 – одноосібних): 2 монографіях (1 колективна, 1 одноосібна); 1 навчальному посібнику; 32 статтях у наукових журналах і збірниках наукових праць (8 – у зарубіжних виданнях, 24 – у вітчизняних фахових виданнях), 15 – у матеріалах наукових конференцій.

Результати досліджень представлено на 34 наукових форумах: конференціях, науково-практичних семінарах. Зміст дисертації відповідає завданням дослідження.

Дисертація та автореферат оформлені згідно з існуючими вимогами. Автореферат та опубліковані роботи відображають основні наукові положення дисертації, висновки та рекомендації. Перелік наукових праць, у яких оприлюднені результати дисертаційного дослідження, автор наводить у

кожному розділі дисертації, що відповідає вимогам до оформлення дисертацій.

Структура дисертації є загальноприйнятою, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (547 найменувань, із них 27 – іноземними мовами) і 9 додатків. Загальний обсяг роботи становить 547 сторінок, із них основного тексту – 388 сторінок. Дисертація містить 34 таблиці та 45 рисунків.

Аналіз зазначеного масиву літератури дає підстави охарактеризувати дисертацію як змістовне наукове дослідження з поєднанням теоретичних узагальнень різних наукових джерел із проблеми дослідження.

Структура роботи О. В. Боряк відповідає логіці наукового дослідження – від визначення мети, завдань, об'єкту та предмету, загальної методології та системи конкретних методів (загальна характеристика роботи) – до наукового аналізу проблеми формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку. Висновки до дисертації узагальнено відображають основні результати, здобуті у дослідженні.

Автореферат стисло передає основний зміст дисертації, її наукові положення, виважено інформує про отримані результати констатувальної й експериментальної частини дослідження, підтверджує введення їх до наукового обігу. Зміст автореферату та основних положень дисертації ідентичний.

Дисертація відповідає паспорту спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

У цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу О. В. Боряк, вважаємо за необхідне зауважити, що вона не позбавлена певних недоліків.

1. У межах запропонованого дослідження автор оперує розгалуженим рядом термінолексем, серед яких: логопедія, логопедагогіка (с. 108); системне порушення мовлення, системний недорозвиток мовлення (с. 151-152, 160-162); діти з порушеннями інтелектуального розвитку, діти з інтелектуальними порушеннями, розумово відсталі діти; порушення інтелектуального розвитку, інтелектуальна недостатність (с. 51, 52, 55-60, 65-66); мовно-мовленнєва діяльність і мовленнєва діяльність (с. 155), мовно-мовленнєва система, мовленнєва система і мовно-мовленнєві процеси (29, 30, 33, 132-134), інтелектуальний компонент мовленнєвої діяльності, когнітивний компонент мовленнєвої діяльності, базовий інтелектуальний компонент мовленнєвої діяльності (с. 88); когнітивна база, когнітивна основа, когнітивна природа мовленнєвої діяльності (с. 80, 81, 83-84, 88, 142); комплексне медико-лого-психолінгво-педагогічне вивчення (с. 98), лого-психолінгво-педагогічного дослідження актуального стану мовленнєвої

діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями (с. 196), модель комплексного медико-лого-психолінгво-педагогічного вивчення актуального стану мовленнєвої діяльності (с. 116) тощо, що складають термінокомплекс зазначеної проблеми.

Проте, автор не проводить ідентифікацію контекстово вагомих понять, серед яких: мовно-мовленнєва діяльність, мовно-мовленнєва система, мовно-мовленнєві процеси, логопедагогіка, медико-лого-психолінгво-педагогічне вивчення тощо.

Відсутність каузальних обґрунтувань щодо необхідності використання широкого ряду подібних лексем призводить до занадто строкатого термінологічного розмаїття. Різноманітність варіацій семантично близьких мовних одиниць ускладнює розуміння загального контексту роботи, що потребує теоретичних аргументацій щодо введення їх у науковий обіг у певних смислових константах та обов'язкового визначення синонімічного ряду у висновках.

2. Здобувач вводить у науковий контекст без уточнення змісту складну лексико-семантичну конструкцію *комплексна медико-лого-психолінгво-педагогічна модель*, яка містить семантичну тавтологію: одна частина висловлювання частково дублює зміст іншої, зокрема: лого (від греч. Lόgos) – слово, мовлення і лінгва (від лат. lingua – мова, мовлення).

3. У першому розділі «Науково-теоретичні засади дослідження мовленнєвої діяльності дітей з інтелектуальними порушеннями» дисерантка зазначає, що мова й мовлення є когнітивними функціями (с. 74). У науковій літературі мова представляється знаковою системою, яка виконує низку функцій, серед яких є когнітивна, тобто мислетворча. Мова виступає засобом формування думки. Мовлення, в свою чергу, виконує три основні функції: комунікативну, регулювальну і програмувальну і є процесом безпосереднього використання мови.

4. У другому розділі «Стратегія і тактика комплексного медико-лого-психолінгво-педагогічного вивчення мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями» презентовано критерії якісної та кількісної оцінки показників мовленнєвої діяльності, діагностико-диференційовану модель й алгоритм її впровадження (зміст, тактику і стратегію), залежність рівнів розвитку структурних компонентів мовленнєвої діяльності, підсистем функціональної системи мови і мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями від ступеня розумової відсталості. Автор акцентує увагу на дослідженні сформованості або не сформованості мовленнєвих засобів, якими мають виступати вербальні засоби спілкування – одиниці мови і мовлення, мовні зразки, за допомогою яких забезпечується

мовленнєва діяльність (аудіювання, говоріння, читання, письмо) (с. 106, 116-126).

На представленаому етапі діагностики автором запроваджуються методи логопедичного обстеження і метод психолінгвістичного вивчення рівнів розвитку компонентів функціональної системи мови і мовлення.

Процедура логопедичного оцінювання включає оцінку словникового запасу – лексичної компетентності, оцінку граматичної будови мовлення або граматичної компетентності, оцінку вимови звуків або фонетичної компетентності, оцінку зв'язного мовлення або діамонологічної компетентності (с.113). У роботі відсутнім є тлумачення змістового наповнення окреслених компетентностей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку, можливих особливостей у порівнянні з нормою, що дозволятиме констатувати сформованість або несформованість мовленнєвих засобів.

5. У роботі визначено напрями діагностичного дослідження: логопедичний і психолінгвістичний (с. 118), хоча пропонується до розгляду модель комплексного медико-лого-психолінгво-педагогічного вивчення мовленнєвої діяльності молодших школярів з інтелектуальними порушеннями, що не відповідає заявленій сукупності напрямів роботи комплексного дослідження, сформульованого у назві.

Логопедичне обстеження містить вивчення фонетико-фонематичної, лексико-граматичної сторони мовлення, зв'язного і писемного мовлення (с. 119) за базовими показниками.

Психолінгвістичне дослідження включає вивчення розвитку функціональної системи мови і мовлення, а саме трьох підсистем: семіотичної, програмування та інтерпретації мовлення, регуляційної, що частково повторює напрями логопедичного обстеження.

Зазначені зауваження не зменшують цінність роботи Боряк Оксани Володимирівни. У цілому, дисертація О. В. Боряк «Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку» є завершеним самостійним науковим дослідженням. Зазначені рекомендації та зауваження слід розглядати як побажання для подальших досліджень.

Висновок. Дисертаційне дослідження О. В. Боряк «Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку» є завершеною науковою роботою, яка виконана на достатньому науково-теоретичному і методичному рівнях. За актуальністю теми, методологічним рівнем дослідження, науковою новизною та практичним значенням робота відповідає вимогам «Порядку про

присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старший науковий співробітник», затвердженого Кабінетом Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, до дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора педагогічних наук, а її автор – Боряк Оксана Володимирівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка.

05. 05. 2019 р.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри спеціальної освіти
Миколаївського національного університету
імені В. О. Сухомлинського

Савінова Н. В.

Савінова Н. В.
06.05.2019 Рец